

ΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟ ΗΡΩΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ. ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΤΟΝ ΜΕΣΟΠΟΛΕΜΟ

Η απελευθέρωση της Μακεδονίας και η προσάρτησή της στο ελληνικό κράτος υπήρξε αποτέλεσμα μακριάς σειράς σύνθετων γεγονότων με συχνά αντιφατικό χαρακτήρα. Εθνική ορμή, επιτυχείς χειρισμοί αλλά και οδυνηρές αναδιπλώσεις κάτω από τη βαριά σκιά των έντονων αντιπαραθέσεων στο εσωτερικό και των πολιτικών εξελίξεων στην Ευρώπη. Νίκες στα πεδία των μαχών αλλά μαζί παραλείψεις και αποτυχίες. Για πολλά χρόνια στα μέρη της Μακεδονίας υπήρχε μόνο ο πόλεμος. Ο αγώνας το 1903-1908, τα Βαλκανικά το 1912-1913 και ο Πρώτος Παγκόσμιος πόλεμος το 1914-1918 έκαναν τα εδάφη της θέατρο αιματηρών συγκρούσεων και ανυπολόγιστων θυσιών σε ανθρώπινες ζωές.

Στη δεκαετία που ακολούθησε μετά τη φοβερή καταστροφή στη Μικρασία (1922) και μέσα σε ιδεολογική και πολιτική σύγχυση, οι αγώνες εκείνοι, που τελικά υπερδιπλασίασαν το έδαφος και τον πληθυσμό της Ελλάδας, θεωρήθηκαν περίοδος εθνικών επιτυχιών και έδωσαν αφορμή να στηθούν πολλά ηρώα σε πόλεις και χωριά της Μακεδονίας. Τα ηρώα αυτά προβλήθηκαν ως σύμβολα πατριωτισμού, πίστης στα όσια και τα ιερά του έθνους, καρτερίας και υπακοής. Το κράτος, που την εποχή εκείνη απαιτούσε από τον λαό θυσίες και μόνο θυσίες, και αξίωνε από αυτόν να εμφορείται από τέτοιες αρετές, έθεσε την τέχνη στην υπηρεσία του εαυτού του. Την χρησιμοποίησε για πολιτική προπαγάνδα και, στην καλύτερη περίπτωση, ως μέσο ηθικοπλαστικό. Ο τόπος γέμισε μνημεία. Ορισμένα είναι σημαντικά από καλλιτεχνική άποψη, όπως το επιβλητικό ορειχάλκινο σύμπλεγμα στα Γιαννιτσά, έργο του Γρηγορίου Ζευγώλη (1886-1950), ή το Ηρώο του Κιλκίς, φιλοτεχνημένο από τον Γεώργιο Δημητριάδη (1880-1941). Τα περισσότερα όμως είναι απλές στήλες με ονόματα πεσόντων, φτιαγμένες από κοινούς μαρμαρογλύπτες.

Η πόλη της Θεσσαλονίκης δεν απέκτησε ποτέ ένα μνημείο ανάλογο της θέσης και του ρόλου της ως πρωτεύουσας της Μακεδονίας. Το 1930, ωστόσο, έγινε μια σοβαρή προσπάθεια προς την κατεύθυνση αυτή με την προκήρυξη πανελληνίου διαγωνισμού, που όμως δεν επρόκειτο να έχει αποτέλεσμα. Η όλη υπόθεση του Μακεδονικού Ηρώου, όπως ανέκυψε τότε, παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, κυρίως αν την παρατηρήσουμε ως προϊόν ισορροπίας πολιτικών και

πολιτιστικών δυνάμεων σε μιαν εξελισσόμενη κατά τα ευρωπαϊκά πρότυπα ελληνική κοινωνία.

1. Η απόφαση για το Ηρώο και οι όροι του διαγωνισμού

Η απόφαση για την κατασκευή του Ηρώου εντάσσεται στο πλαίσιο των πρωτοβουλιών που ανέλαβαν οι αρμόδιοι για τον εορτασμό των εκατό χρόνων από την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης. Ύστερα από αναβολές, λόγω της έκρυθμης πολιτικής κατάστασης, αντί του 1921 ορίσθηκε τελικά ως εορτάσιμος έτος το 1930, οπότε συμπληρώνονταν εκατό χρόνια από την ίδρυση του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους. Ο Βενιζέλος, που ήταν τότε στην εξουσία, στο πνεύμα της συντηρητικής στροφής που χαρακτηρίζει τη στάση του την περίοδο αυτή, θεώρησε το γεγονός ως ευκαιρία για πολιτική εκμετάλλευση στην προσπάθειά του να κινήσει κάποιες διαδικασίες για την επίτευξη ομόνοιας και ομοφυχίας στον λαό. Η κεντρική επιτροπή του εορτασμού της Εκατονταετηρίδας, με πρόεδρο τον πολιτικό φίλο και συνεργάτη του Ιωάννη Δαμβέργη (1862-1938), ανάμεσα στα άλλα είχε και την ιδέα κάθε πόλη και χωριό να αποκτήσει και ένα μνημείο. Η γλυπτική και η αρχιτεκτονική τέθηκαν στην υπηρεσία του εθνικισμού ως φορείς συναινετικής και ενωτικής ρητορείας.

Η προκήρυξη του σχετικού διαγωνισμού δημοσιεύτηκε στον ημερήσιο τύπο της 28ης και 29ης Μαρτίου 1930¹. Έγινε από τη Γενική Διοίκηση Μακεδονίας και υπογραφόταν από τον Στυλιανό Γονατά (1876-1966), Γενικό Διοικητή και πρόεδρο της επιτροπής για το Ηρώο. Οι όροι συμμετοχής ήταν οι παρακάτω:

1. Προκηρύσσεται Πανελλήνιος καλλιτεχνικός διαγωνισμός διά την εκπόνησιν σχεδίων του εν Θεσσαλονίκη ανεγερθησομένου «ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΥ ΗΡΩΟΥ», εις τον θέλουσι μετάσχει αποκλειστικώς Έλληνες καλλιτέχναι.

2. Το μνημείον έσται κυρίως αρχιτεκτονικόν και θ' αφιερούται εις την ανάμνησιν των Μακεδονικών αγώνων από του 1903 μέχρι και του Πανευρωπαϊκού πολέμου.

3. Έπαθλα ορίζονται τ' ακόλουθα. Πρώτον βραβείον δρχ. 120.000. Δεύτερον βραβείον δρχ. 60.000. Τρίτον βραβείον δρχ. 30.000. Προθεσμία υποβολής σχεδίων ορίζεται η 28η Ιουλίου ε.ε. 1930, ώρα 11 π.μ. Τα σχέδια θα υποβληθώσιν εις την Γενική Διοίκησιν Μακεδονίας.

4. Τοπογραφικόν διάγραμμα εμφανίον ακριβή θέσιν του Ηρώου αποσταλήσεται τοις βουλομένοις τη αιτήσει των προς το Γραφείον Σχεδίου Πόλεως Θεσσαλονίκης.

5. Λεπτομερείς όροι της διακηρύξεως του Διαγωνισμού και σχετικόν διάγραμμα εισί κατατεθειμένα: α. Εν Θεσσαλονίκη παρά τη Γενική Διοικήσει

1. Εφ. Μακεδονία, 28 Μαρτ. 1930· εφ. Ελεύθερον Βήμα, 29 Μαρτ. 1930.

Μακεδονίας. β. Εν Αθήναις 1. Παρά τη γραμματεία του Εθνικού Μετσοβίου Πολυτεχνείου. 2. Τῷ Τεχνικῷ Επιμελητηρίῳ της Ελλάδος. 3. Τῷ Συνδέσμῳ Ελλήνων Καλλιτεχνῶν. 4. Τῷ Συλλόγῳ Αρχιτεκτόνων και 5. Τῷ Πολυτεχνικῷ Συλλόγῳ.

2. Ο χώρος ανέγερσης του Ηρώου

Το Πεδίον του Άρεως, στα όρια του Γ' Σώματος Στρατού, επελέγη ως χώρος ανέγερσης του μνημείου. Από την εποχή της τουρκοκρατίας η περιοχή αυτή ήταν στρατόπεδο. Δημιουργήθηκε το 1830² και κατελάμβανε μια τεράστια έκταση που στα δυτικά συνόρευε με τα τουρκικά νεκροταφεία ενώ στα ανατολικά είχε ως όριο έναν χείμαρρο. Περί τα τέλη του 19ου αιώνα κτίστηκαν νέοι στρατώνες. Το κεντρικό κτίριο του συγκροτήματος, έργο του Ιταλού αρχιτέκτονα Vitaliano Poselli³, είναι το σημαντικότερο. Μετά την απελευθέρωση της Θεσσαλονίκης χρησιμοποιήθηκε ως διοικητήριο από την Προσωρινή Κυβέρνηση του Βενιζέλου (1916) και στη συνέχεια, μέχρι τις μέρες μας, ως έδρα του Γ' Σώματος Στρατού. Μπροστά του απλωνόταν προς τη θάλασσα, μέχρι τη λεωφόρο Βασιλέως Γεωργίου, το Πεδίον του Άρεως, ο χώρος δηλαδή ασκήσεων του στρατού.

Σε ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης που ίσχυε το 1929 διακρίνεται η προβλεπόμενη για τον χώρο αυτό διευθέτησή⁴. Με ευκαιρία την προκήρυξη για το Ηρώο έγινε λεπτομερής χωροταξική μελέτη και το σχέδιο (εικ. 1) τέθηκε στη διάθεση όσων θα έπαιρναν μέρος στον διαγωνισμό. Υπογράφεται από τον Μ. Δελλαδέτσιμα, προϊστάμενο του Σχεδίου Πόλεως, και φέρει ημερομηνία 19 Μαρτίου 1930. Σύμφωνα με αυτό, το μνημείο θα κατείχε τη βόρεια πλευρά μιας τεράστιας πλατείας προορισμένης για τελετές και παρελάσεις. Στις άλλες πλευρές, σε μια πολυγωνική διάταξη με μελετημένες σχέσεις συνέχειας και ασυνέχειας, πλήρων και κενών, θα αναπτύσσονταν μελλοντικά κτίρια με μνημειακό χαρακτήρα, όπως το Πολεμικό Μουσείο και η Στρατιωτική Λέσχη, ενώ σε ημικυκλικές εξέδρες και βάθρα θα στήνονταν αγάλματα και στήλες.

Η οργάνωση του χώρου βρίσκεται στο πνεύμα των σχεδίων που επεξεργάστηκαν ο Ε. Hébrard (1875-1933) και οι συνεργάτες του για την ανοικοδόμηση της πόλης μετά την πυρκαγιά του 1917. Απηχεί αισθητικές αρχές που ανάγονται στην πολεοδομία του 19ου αι., κυρίως με τη σχηνογραφική αντίληψη που τη διακρίνει. Μαζί με την πρακτική χρησιμότητά του, που ενδυναμώνόταν

2. Β. Δημητριάδης, *Τοπογραφία της Θεσσαλονίκης κατά την εποχή της τουρκοκρατίας 1430-1912*, Θεσσαλονίκη 1983, σ. 239 σημ. 11.

3. Β. Κολώνας - Α. Παπαματθαϊάκη, *Ο αρχιτέκτονας Vitaliano Poselli*, Θεσσαλονίκη 1980, και Νεώτερα μνημεία της Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1985-86, σσ. 174 κ.ε.

4. Για φωτογραφία του σχεδίου βλ. Α. Καραδήμου-Γερολύμπου, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917*, Θεσσαλονίκη 1985-86, σ. 138.

μάλιστα από την εθνικιστική ιδεολογία, ο χώρος αυτός ερχόταν να επιβάλει μια ξεχωριστή σχέση μέσα στον ιστό της πόλης με κοινωνικές προεκτάσεις. Η περιοχή του Γ' Σώματος Στρατού παρεμβάλλεται ανάμεσα στην παλιά πόλη και τη νέα, που αναπτύχθηκε ανατολικά. Η απόδοση ενός μεγάλου τμήματος της περιοχής αυτής στους πολίτες⁵, με τη δημιουργία της πλατείας και του Ηρώου, έφερε κοντά λαό και στρατό σε μιαν εποχή που οι σχέσεις τους ήταν ιδιαίτερα ταραγμένες και η ανάγκη για τη συμφιλίωση εκφραζόταν ποικιλότροπα από όλες τις πλευρές⁶.

3. Τα βραβευθέντα σχέδια

Η προβλεπόμενη μορφολογία του περιβάλλοντος χώρου υπαγόρευσε και τον αρχιτεκτονικό χαρακτήρα του Ηρώου, που ζητήθηκε ρητά από τους όρους του διαγωνισμού. Παρόλο που δεν είναι γνωστά όλα τα ονόματα των διαγωνισθέντων, φαίνεται ότι ανάμεσά τους δέν υπήρξαν γλύπτες παρά μόνο αρχιτέκτονες και μηχανικοί, οι οποίοι κέρδισαν τελικά και τα βραβεία⁷. Το πρώτο και το δεύτερο πήρε ο αρχιτέκτονας Εμμανουήλ Λαζαρίδης, ενώ το τρίτο μοιράστηκαν ο αρχιτέκτονας Κίμων Λάσκαρης και ο μηχανικός Αλ. Παβεζόπουλος⁸.

Η φωτογραφία του πρώτου βραβείου (εικ. 2) δημοσιεύτηκε τις επόμενες μέρες σε πολλές εφημερίδες⁹. Το μνημείο είναι μια επιβλητική κατασκευή. Αποτελείται από ένα ογκώδες πολυεδρικό βάθρο το ύψος του οποίου, αν κρίνουμε από την αναλογική σχέση των ανθρώπων, όπως απεικονίζονται στο σχέδιο, προς αυτό, πρέπει να υπολογιστεί γύρω στα 12-13 μέτρα. Στην κορυφή του υπάρχουν τρία λιοντάρια και, ψηλότερα, μια φτερωτή Νίκη που τα στεφανώνει. Συμβολίζουν τις τρεις πολεμικές περιόδους, 1903-1908, 1912-

5. Αν και η διαμόρφωση του χώρου σύμφωνα με το συγκεκριμένο σχέδιο δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ, υπήρξε η αρχή για την αποστρατικοποίησή του, που έκτοτε συνεχίστηκε αργά αλλά σταθερά μέχρι τις μέρες μας.

6. Βλ. τον λόγο που εκφώνησε ο Βενιζέλος στα αποκαλυπτήρια του Ηρώου του Κιλκίς στις 23 Ιουλίου 1928, εφ. *Μακεδονία*, 24 Ιουλ. 1928.

7. Η προθεσμία υποβολής των σχεδίων έληγε την 28η Ιουλίου 1930, δόθηκε όμως δεκαπενθήμερη παράταση. Στις 18 Αυγούστου έφθασαν από την Αθήνα ο ζωγράφος Γεώργιος Ιακωβίδης και ο γλύπτης Κώστας Δημητριάδης, διευθυντής ο πρώτος και καθηγητής ο δεύτερος της Ανωτάτης Σχολής Καλών Τεχνών, για να κρίνουν τα έργα που υποβλήθηκαν μαζί με τα μέλη της επιτροπής από τη Θεσσαλονίκη, τους μηχανικούς Κοκορόπουλο και Δελλαδέτσιμα και τον καθηγητή της αρχαιολογίας Κ. Ρωμαίο. Μετά από δύο συνεδριάσεις στα γραφεία της Χ.Α.Ν., όπου είχαν συγκεντρωθεί τα έργα, το απόγευμα της 19ης Αυγούστου, και με την παρουσία του Γενικού Διοικητή Μακεδονίας, ανακοινώθηκαν τα βραβεία. Βλ. *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 18 Αυγ. 1930, και *Μακεδονικά Νέα*, 20 Αυγ. 1930.

8. Ο Λαζαρίδης υπέβαλε τα σχέδια του με το ψευδώνυμο Λέων και Τρίτηρης (σχήμα), ο Λάσκαρης ως Χρυσούν Τρίγωνον (σχήμα) και ο Παβεζόπουλος ως Δικέφαλος.

9. *Μακεδονία*, 21 Αυγ. 1930· *Ελεύθερον Βήμα*, 21 Αυγ. 1930· *Εφημερίς των Βαλκανίων*, 22 Αυγ. 1930.

1913, 1914-1918, στις οποίες έπρεπε να αναφέρεται το μνημείο. Το σύνολο είναι στημένο στο κέντρο μιας εξέδρας, στην οποία οδηγεί πλατιά κλίμακα. Περιβάλλεται από τοίχο, υψηλό στην πίσω πλευρά, χαμηλότερο στις άλλες, και μπορεί να διακρίνει κανείς πάνω του ανάγλυφες διακοσμήσεις, λ.χ. ασπίδες.

Στην άλλη πρόταση (εικ. 3) του ίδιου αρχιτέκτονα, η οποία πήρε το δεύτερο βραβείο, οι τρεις πολεμικές περίοδοι συμβολίζονται με πυργοειδείς κατασκευές σε τριγωνική διάταξη που ενώνονται μεταξύ τους με κιονοστοιχία. Στην κορυφή τους υπάρχουν Νίκες και μπροστά, χαμηλά, διακρίνεται μια κρύπτη. Το σύνολο βρίσκεται σε υπερυψωμένο επίπεδο με πλατιά σκαλοπάτια. Από τα σχέδια του τρίτου βραβείου, εκείνο του Λάσκαρη (εικ. 4) εκφράζει την ιδέα των μακεδονικών πολέμων με τρεις κρύπτες που τοποθετούνται πίσω από ένα υψηλό βάθρο με λιοντάρι στην κορυφή του, ενώ του Παβεζόπουλου (εικ. 5) παρουσιάζει ένα περίστυλο αρχαιοπρεπές οικοδόμημα με αγάλματα και ανάγλυφα που συνδυάζεται με έναν πύργο στο μέσον.

Σε όλα τα έργα η μορφολογική αντίληψη έλκει την καταγωγή της από την κλασικιστική παράδοση. Υπάρχουν, ωστόσο, μεγάλες διαφορές στον τρόπο που την εξέφρασαν οι βραβευθέντες. Το σχέδιο του Παβεζόπουλου είναι ρηχό, ένας επιφανειακός συνδυασμός παρωχημένων μοτίβων. Οι προτάσεις όμως του Λάσκαρη και, κυρίως, του Λαζαρίδη, που υπήρξαν από τους σημαντικούς αρχιτέκτονες της εποχής¹⁰, διακρίνονται για μεγαλύτερη δημιουργική πνοή. Οι νίκες και τα λιοντάρια δεν είναι, βέβαια, πρωτότυπα θέματα. Ο τρόπος, εντούτοις, που δένονται με τον αρχιτεκτονικό σχεδιασμό των μνημείων παρουσιάζει ενδιαφέρον. Ο Λάσκαρης είναι περισσότερο ορθόδοξος κλασικιστής και λιγότερο τολμηρός. Φαντάστηκε ένα μαρμάρινο ηρώο σε χαμηλούς τόνους. Τα σχέδια του Λαζαρίδη είναι πιο ενδιαφέροντα. Κυριαρχεί η αίσθηση του μνημειακού. Οι αναλογίες και τα μεγέθη προϋποθέτουν την κατασκευή τους με σύγχρονα υλικά και μεθόδους: πωρόλιθο, μέταλλο, μπετόν αρμέ και μάρμαρο, το τελευταίο ίσως μόνο για τα γλυπτά. Το μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη στην Αθήνα, έργο επίσης του Λαζαρίδη σχεδιασμένο την ίδια εποχή, μπορεί να μας βοηθήσει προς αυτήν την κατεύθυνση. Συνδυασμός διαφορετικών υλικών και εδώ, πωρόλιθος, μάρμαρο, ορείχαλκος, και όμοιες αισθητικές αρχές. Μεγάλες επιφάνειες, αυστηρά σχήματα, όπου τον τόνο δίνει η απρόσωπη ψυχρότητα της γεωμετρίας, που στερεί τον θεατή από κάθε συναισθηματική και λογική αντίσταση μπροστά στον σίγουρο συμβολισμό που προβάλλεται και επιβάλλεται.

Τα μνημεία του Λαζαρίδη είναι από αυτά που αντικατοπτρίζουν την παράδοση ιστορία του νεοκλασικισμού, ο οποίος ξεκίνησε ως προοδευτικό ρεύμα για να καταλήξει καλλιτεχνική έκφραση των πιο συντηρητικών τάσεων της κοινωνίας και της πολιτικής. Στην εποχή του Μεσοπολέμου η ανάπτυξη εκλεκτικών δε-

10. Για σχετικές πληροφορίες για τους αρχιτέκτονες αυτούς βλ. Δ. Φιλίπιδης, *Νεοελληνική αρχιτεκτονική*, Αθήνα 1984, σσ. 166 κ.ε., 263, 274.

σμών της μοντέρνας αρχιτεκτονικής με βασικές αρχές του νεοκλασικισμού και η υιοθέτησή τους από τα φασιστικά καθεστώτα έκαναν τη θέση του ακόμη πιο ιδιότυπη και διφορούμενη. Έτσι, η άποψη της πρόσφατης έρευνας ότι ο Άγνωστος Στρατιώτης στην Αθήνα έχει «όλα τα χαρακτηριστικά της μουσσολινικής αρχιτεκτονικής» αποτελεί τουλάχιστον υπεραπλούστευση¹¹. Κατά το παρελθόν ακόμη και στις δημοκρατίες, το επίσημο κράτος και οι συντηρητικών αποκλίσεων κοινωνικές ομάδες και σχηματισμοί εκφράστηκαν συχνά μέσα από μνημεία παρόμοιας καλλιτεχνικής ιδεολογίας. Αντίθετα, η σύγχρονη με το μνημείο κριτική, που βασίστηκε σε παρατηρήσεις σχετικές με τα αισθητικά και αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά του και τις αρνητικές επιπτώσεις του στον περιβάλλοντα χώρο της Πλατείας Συντάγματος, είναι πιο γόνιμη και πειστική¹².

Για τα σχέδια του Μακεδονικού Ηρώου η κριτική της εποχής είναι περιορισμένη, και αυτή που εντοπίστηκε αποδυναμώνεται από το γεγονός ότι την έγραψε ο Λάσκαρης, που θεώρησε προφανώς ότι αδικήθηκε με το να μοιραστεί απλώς το τρίτο βραβείο. Ο θεμέλιος λίθος του Ηρώου τέθηκε στις 25 Οκτωβρίου 1930. Η σχετική τελετή υπήρξε και η ενακτήρια εκδήλωση των εορτών της Εκατονταετηρίδας στη Θεσσαλονίκη, που συνδυάστηκε με την 18η επέτειο από την απελευθέρωση της πόλης¹³. Λίγες μέρες αργότερα η εφημερίδα της Θεσσαλονίκης *Το Φως* δημοσίευσε σε τρεις συνέχειες, στα φύλλα της 29ης, 30ης και 31ης Οκτωβρίου, πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο-ερώτημα «Θα αποκτήσωμεν ηρώων ή ένα εξαμβλωτικό κατά βάση ηρώων από απόψεως αισθητικής και αρχιτεκτονικής;». Είναι ανυπόγραφο, όταν όμως κυκλοφόρησε σε φυλλάδιο, με τίτλο *Μία κρήνη, ένας τάφος, ένα ηρώον*, έφερε την υπογραφή του Κίμωνα Λάσκαρη¹⁴. Ο συγγραφέας προσπάθησε να αποδείξει ότι πραγματικό ηρώο ήταν μόνο το δικό του έργο, ενώ από τα έργα του Λαζαρίδη το ένα είχε τον χαρακτήρα κρήνης και το άλλο τάφου. Είναι προφανές ότι η προσωπική αντιπαράθεση οδήγησε σε υπερβολές. Αρκεί να σημειώσει κανείς ότι η διάκριση πάνω στην οποία στηρίχτηκε η κριτική δεν ευσταθεί, αφού οι έννοιες τάφος και ηρώο συνδέονται στενά, ενώ και οι κρήνες θεωρούνται μνημεία, όταν μάλιστα συνδυάζονται με γλυπτά που αναφέρονται σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα¹⁵.

Το Μακεδονικό Ηρώο δεν έγινε τελικά, και αυτό οφείλεται σε πολύ πιο

11. Δ. Φιλιππίδης, *ό.π.*, σ. 167.

12. Βλ. Ζ. Παπαντωνίου, *Όθων*, σσ. 158-159.

13. Περιγραφή-έκθεση των εκδηλώσεων έγινε από τον Ι. Δαμβέργη, που παρέστη με την ιδιότητά του ως προέδρου της επιτροπής εορτασμού της Εκατονταετηρίδος βλ. Γ. Α. Κ., Κατάλοιπα Δαμβέργη, φάκ. 58. Επίσης οι εφημερίδες της Θεσσαλονίκης δίνουν εκτενείς περιγραφές και δημοσιεύουν τον λόγο που εκφώνησε ο Γονατάς, καθώς και πολλές φωτογραφίες. Βλ. *Μακεδονικά Νέα*, 26 Οκτ. 1930.

14. Κ. Θ. Λάσκαρη, αρχιτέκτονος, *Μία κρήνη, ένας τάφος, ένα ηρώον*, Αθήναι, τύποις Ν. Ταρουσοπούλου, 1930.

15. Βλ. Α. Γ. Egloffstein, «Das Denkmal-Versuch einer Begriffsbestimmung», στο *Denkmal-Zeichen-Monument*, Μόναχο 1989, σ. 38 κ.ε.

σημαντικούς λόγους από την αρνητική κριτική του Λάσκαρη. Αυτοί είναι: (1) η έκρυθμη πολιτική κατάσταση των ετών που ακολούθησαν, (2) η οικονομική κρίση του 1929 και ο άμεσος αντίκτυπός της στην ελληνική οικονομία, (3) οι κοινωνικές προτεραιότητες που προέκυψαν με την εγκατάσταση χιλιάδων προσφύγων στην Θεσσαλονίκη, (4) η μετ' εμποδίων εφαρμογή του νέου πολεοδομικού σχεδίου της Θεσσαλονίκης.

Σήμερα τους μακεδονικούς πολέμους και όσους ακολούθησαν έμεινε να θυμίζει στους Θεσσαλονικείς το Ηρώο του Γ' Σώματος Στρατού. Είναι μια στήλη-πεσσός σχεδιασμένη από τον Γάλλο μηχανικό J. Playber¹⁶ που στήθηκε τον Μάρτιο του 1930¹⁷. Το ηρώο αυτό θα περνούσε σχεδόν απαρατήρητο, αν δεν το πλαισίωναν τέσσερα παλιά κανόνια.

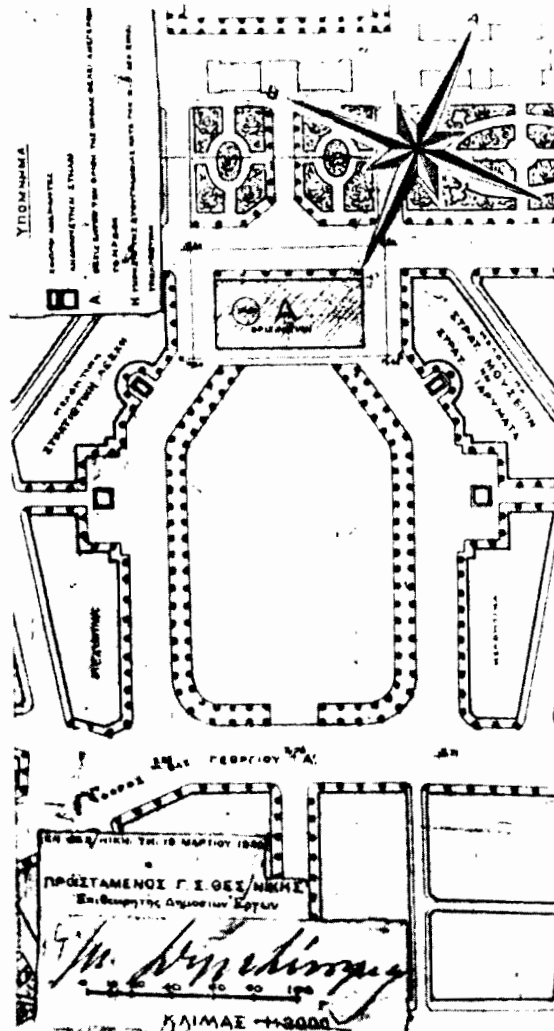
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

H. Γ. ΜΥΚΟΝΙΑΤΗΣ

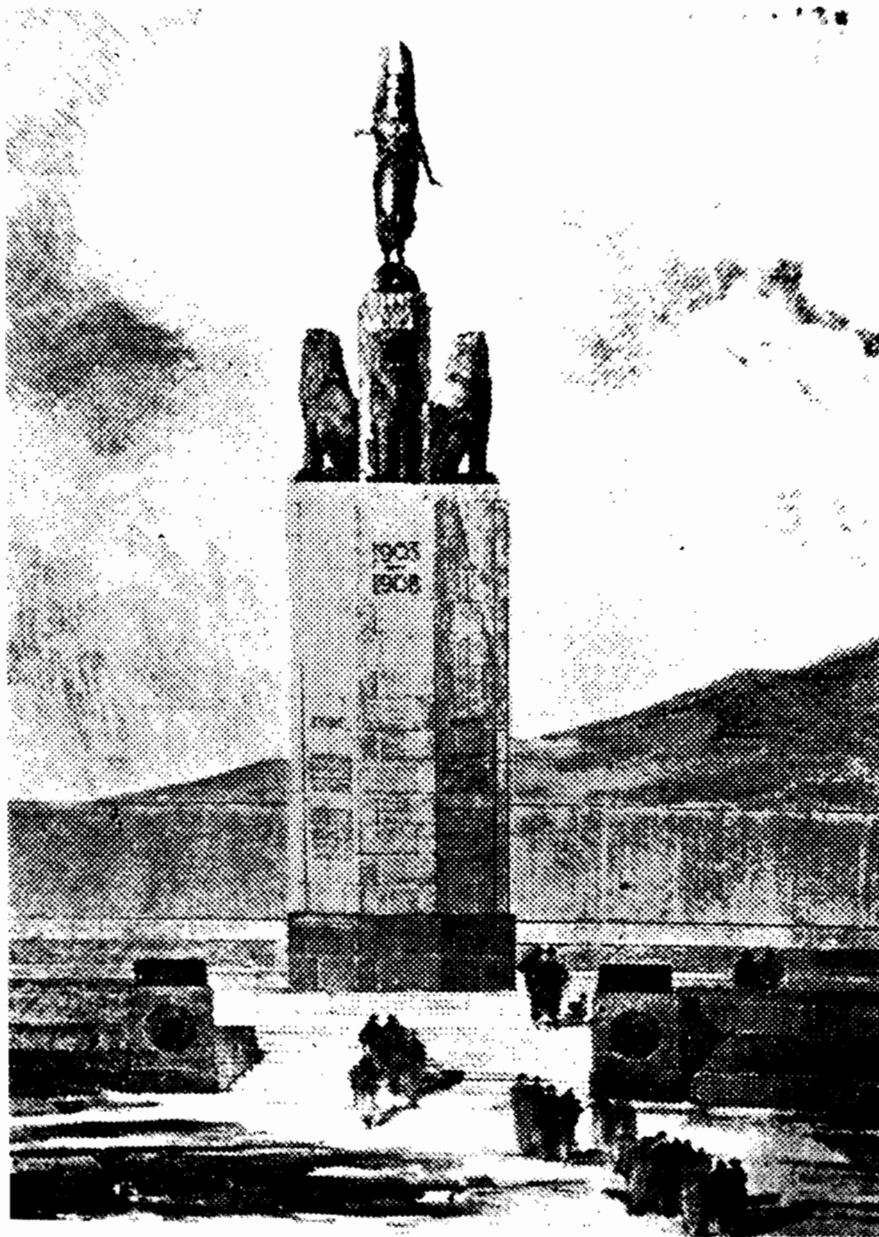
16. Ο J. Playber ήταν από τους συνεργάτες του Hébrard. Σχετικά βλ. Α. Καραδήμου-Γερολύμπου, *ό.π.*

17. Τα αποκαλυπτήρια του Ηρώου έγιναν κατά την εθνική εορτή της 25ης Μαρτίου. Βλ. *Μακεδονία*, 25 Μαρτ. 1930.

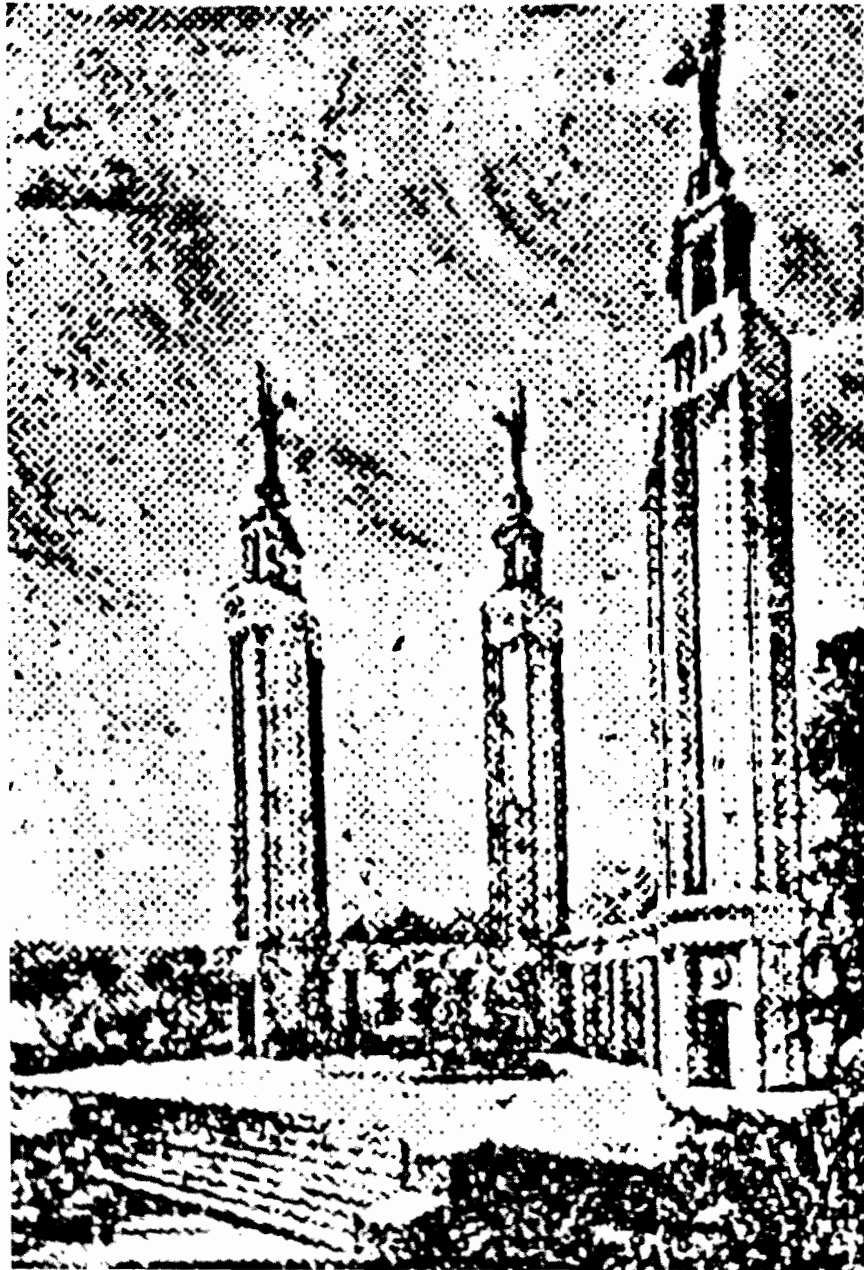
ΑΥΤΟΣΤΗΛΙΑΜΑ ΤΕΡΕΚΙΜ ΠΟΥ ΣΤΗ ΔΕΞ
ΟΙ ΣΣ Α ΜΟΝΙΚΙΣ

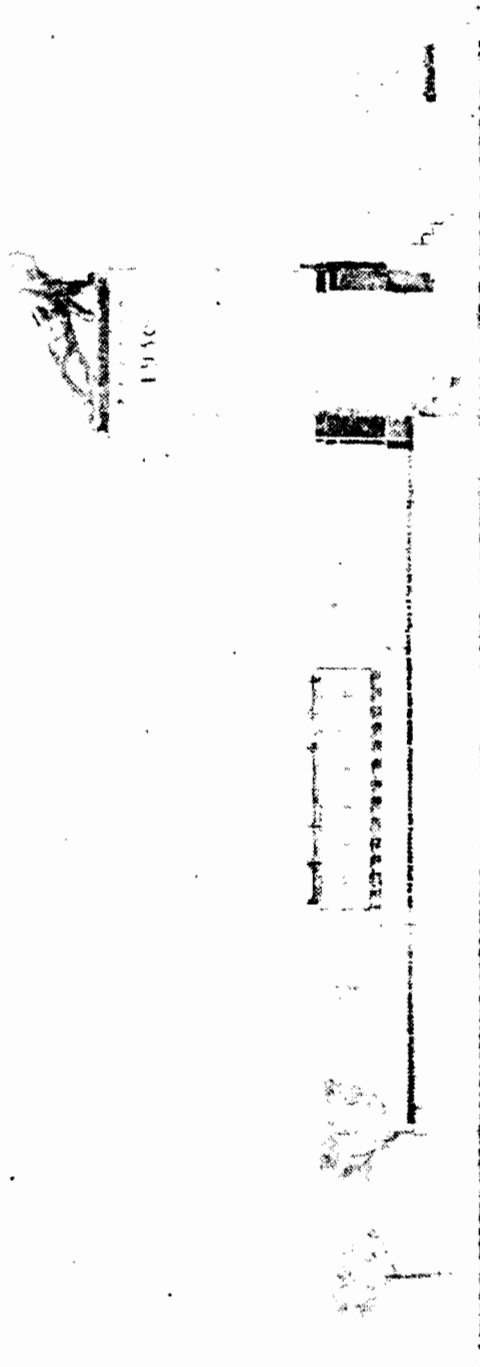
Ειχ. 1. Θεσσαλονίκη, Πεδίον του Άρεως. Τοπογραφικό διάγραμμα 1930.
Στο σημείο Α η θέση του Μακεδονικού Ηρώου.

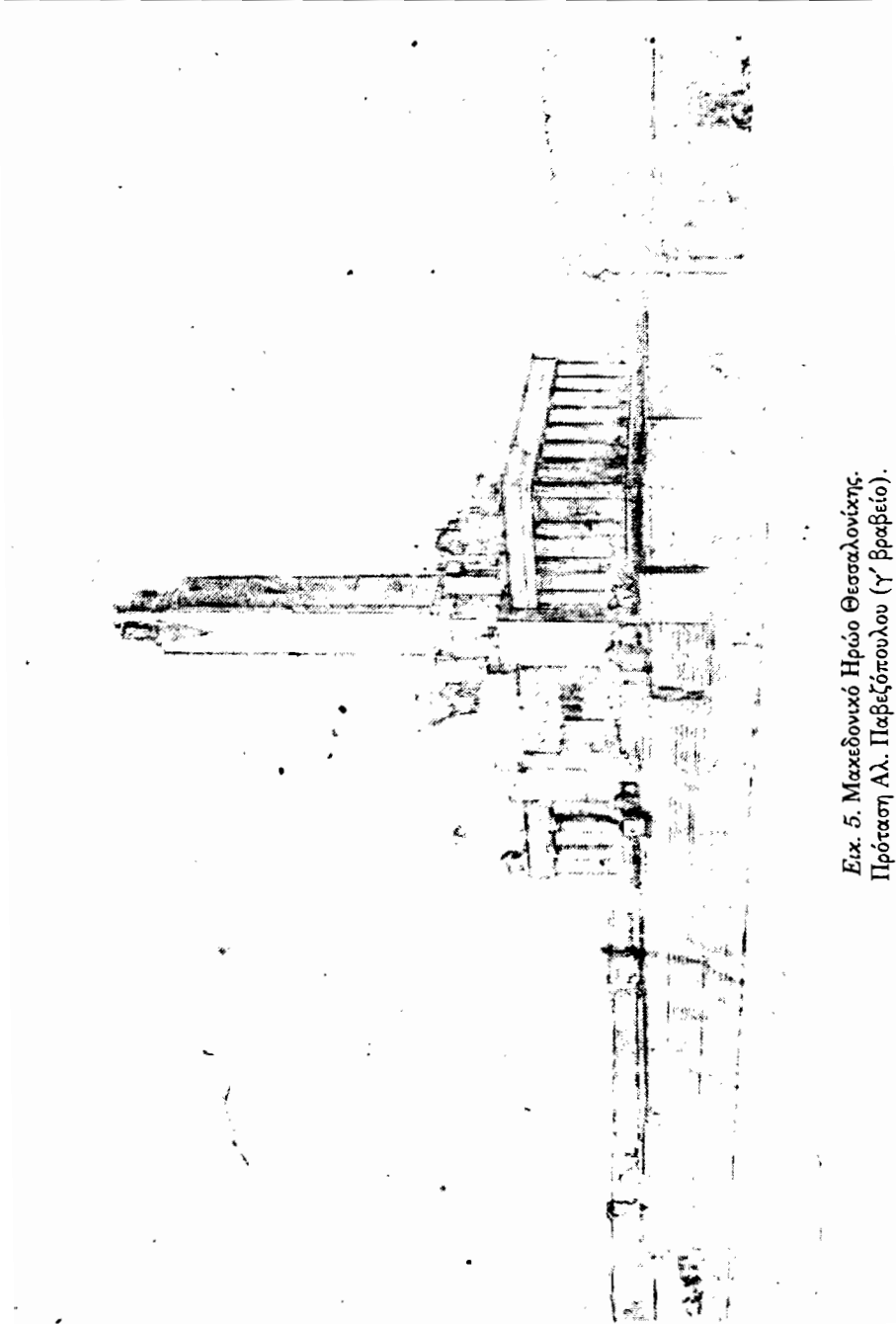
Εικ. 2. Μακεδονικό Ηρώο Θεσσαλονίκης.
Πρόταση Ε. Λαζαρίδη (α' βραβείο).

Εικ. 3. Μακεδονικό Ηρώο Θεσσαλονίκης.
Πρόταση Ε. Λαζαρίδη (β' βραβείο).

Ειχ. 4. Μακεδονικό Ηρώο Θεσσαλονίκης.
Πρόταση Κ. Λάσκαρη (Υ' βραβείο).

Ειχ. 5. Μακεδονικό Ηρώο Θεσσαλονίκης.
Πρόταση Αλ. Παβεζόπουλου (γ' βραβείο).